

„MOZDÍTOTT, HATOTT, ADOTT, KÖTÖTT” GYÜLEKEZETI IFJÚSÁGI TÁBOROK LEHETŐSÉGEI

Laki Tamásné¹

ABSTRACT

The study deals with Reformed congregational youth camps. The question is whether the need for these programs is catechetical, i.e., whether they contribute to discipleship, taking into account the age specifics of adolescents. In a longitudinal study, we followed the youth camp of the Pécs-Belváros Reformed Church for six years. We conducted a community study, during which we filled out questionnaires with the young people, took part in several conversations and analyzes, and in two summers we looked at the state and changes of the community of the same camp with a sociometric study. At the end of the study, taking into account the results of the surveys and the specifics of the age group, we make suggestions on how to organize youth camps, if the goal is to make a disciple.

KEYWORDS

Camp, teenagers, discipleship, religious education, community, sociometry.

BEVEZETÉS

Mit kaptam az ifitáborokban? Közvetlenül a rendszerváltoztatás előtt és után, kicsit még játszva az illegalitást, majd keresve a szabadságot, ott találtam meg Istent, a reformátusságot, a barátaimat, magamat, a házastársamat, a hivatásomat. Voltam református, baptista, evangélikus, katolikus és felekezetközi táborokban. Erdő közepén sátorban, nagyvárosban, Magyarországon és külföldön. Átbicikliztük Tolnát és Baranyát, csodáltuk éjjel a pusztán a földtől földig érő Tejutat és a hullócsillagokat, csonkig égő gyertya mellett beszélgettünk éjszaka az élet nagy kérdéseiről. Sérült emberekkel sátraztunk, olvasótáborban hallgattunk író, teológust, pszichológust és csillagászt, egészen fiatal és egészen idős keresztény és hitüket kereső embereket. Eleinte gyermekként, később ifivezetőként, segítőként, táborvezetőként. Játszottam, mosogattam, főztem, vigyáztam csecsemőkre, gyerekekre. Vezettem kiscsoportot, akadályversenyt, bibliatanulmányozást és zuhogó esőben ablaktörlő nélküli Trabantot. Mind-ebben sűrítetten van jelen minden, ami számomra a keresztény közösséget jelenti.

A kutatás kérdése: Milyen a „jó” ifitábor?

A dolgozat a református gyülekezeti ifjúsági táborokkal foglalkozik. A kutatás kérdése, hogy katechetikailag indokolható-e ezeknek a programoknak a szükségessége, azaz hozzájárulnak-e a tanítvánnyá tételhez, mennyiben felelnek meg a tizenévesek életkori sajátosságainak. Ha igen, akkor milyen a „jó” ifi-tábor? Keressük a választ arra a kérdésre, hogy van-e olyan tudományosan is alátámasztható szempontrendszer, ami alapján javaslat tehető arra, hogy milyen az a tábor, ami a legalkalmasabb a fiatalok megszólítására. Mit tehetünk annak érdekében, hogy olyan táborokat tartsunk, amin keresztül Jézushoz, a gyülekezethez és ezen belül az ifi közösséghez szorosabban kötődhetnek a fiatalok?

¹ Dr. Laki Tamásné PhD, RAMPA Alapítvány; rampa@rampa.eu

Kutatási módszerek

A Pécs-Belvárosi Református Gyülekezet 2017-es sellyei, 2018-as alsónánai, 2019-es fekedei, 2020-as galamboki és 2021-es kisbajomi ifjúsági táborát követően a résztvevők körében felmérést végeztünk a táborról. A megkérdezett táborozók 11-18 év közöttiek, az ifivezetők pedig 18-25 évesek. 2019-ben a fiatalok a tábor utolsó napján papíron töltötték ki a kérdőívet, a többi évben pedig a tábor követően név nélkül, internetes felületen jelölték, mennyire tetszettek nekik az egyes programok, illetve nyitott kérdésekre válaszolva értékelhették a táborát. A résztvevők 76-91%-a válaszolt a kérdésekre. Bár egy-egy évben összesen csak 22-40 választ kaptunk, mivel valamennyi résztvevőnek volt lehetősége kitölteni a kérdőívet, és ezt a táborozóknak legalább háromnegyede meg is tette, a táborra vonatkozólag a vizsgálat reprezentatív és elemezhető.

2018-ban és 2019-ben valamennyi – a záróalkalmon részt vevő – fiatallal (27 és 29 fő) szociometriai vizsgálatot végeztünk. A kitöltők 11 és 25 év közöttiek. A Moreno [38] által fejlesztett, majd Mérei Ferenc [35] által részletesen kidolgozott többszemponútú szociometriai vizsgálat rokonszenvi kérdéseivel dolgoztunk. A szerző javaslata alapján használtunk együttélésre, együtt dolgozásra és együttes társas életre vonatkozó kérdéseket. Külön vizsgáltuk a táborozók között az ifivezetők szerepét.

A konkrét vizsgálatokon felül használom a dolgozatban azokat a tapasztalatokat, amiket az elmúlt évtizedekben résztvevő megfigyelőként szereztem különböző gyülekezeti táborokban. Ez tudományos módszerként közösségtanulmányként [7, 29, 30, 43] értelmezhető. Szerepelnek továbbá egy korábbi Baranya megye református táborait vizsgáló kutatás tapasztalatai. [32]

Az ifjúsági tábor definíciója

Minden többnapos gyülekezeti (vagy akár több gyülekezet összefogásával megvalósuló) fiatalok számára szervezett közös együttlétet ifjúsági tábornak nevezünk függetlenül attól, hogy napközis vagy bentlakásos szervezésűek. Idetartozónak gondoljuk a tematikus táborokat is.

Műfaja lehet nagyon különböző – például bibliatanulmányozó hét, közösségépítő vagy önismeretre fókuszáló, nomád vagy sporttábor (ezen belül pl. gyalogos vándortábor, kerékpártúra, kenutúra), szolgáló tábor (ezen belül sérültek között, kisgyerekek között végzett ifjúsági szolgálat), művészeti tábor (ezen belül például zene, festés, ének) idegen nyelvű vagy bibliatanulmányozó tábor. Burns több tucat lehetőséget sorol fel. [10] Ezek ötletadóan hasznosak lehetnek, de természetesen nekünk a sajátos magyar körülményekhez kell alkalmazkodnunk. Mindezen műfajok keveredése is igen gyakori. Például sérült fiataloknak szerveznek játékos bibliatanulmányozó hetet, ahova az ép fiatalokat hívják szolgálni, vagy a közös délelőtti áhítatok és bizonyágtételek után délután választható kézműves, zenei és sportprogramok vannak. Magyarországon évek óta jelen vannak a nem szorosán gyülekezethez kötődő táborok, akár felekezeti köztiek. Például egyházmegyei konfirmandushetek, cserkésztanulmányozások, zenei és idegen nyelvi táborok.

Nem teszünk különbséget a különböző műfajú táborok között, mert a mélyen ugyanarról szólnak: nyitás Isten, a többiek és magunk felé. A cél a kapcsolatok rendezése, átgondolása, szorosabbá tétele. Jó, ha van valami kihívás, valami feladat, de tulajdonképpen nem lényeges a különbség a között, hogy naponta száz kilométert kell biciklin tekerni, mozgássérült fiatalokat emelgetni és pelenkázni, egy négyszólamú kórusművet megtanulni vagy óvodásokkal hajtogatni és vagdosni. Fontos, hogy megtaláljuk a megfelelő arányokat: [33] a programok között szerepeljen lelki program, szolgálat, kihívást jelentő feladat és felszabadult játék.

AZ IFJÚSÁGI MUNKA „HOGYAN”-JA

A legtöbb szerző – kortól és felekezettől függetlenül – egybehangzóan mindenfajta katechetikai tevékenység alapvető céljaként a tanítvánnyá tevést jelöli meg Mt 28,19-re hivatkozva [pl. 2, 10, 11,16, 17, 24, 52]. Az ifjúsági munka nagy kérdése a HOGYAN. Az elmúlt száz évben egyre többen hívják fel arra a figyelmet, hogy akkor tudunk hatékonyan foglalkozni az ifjúsággal, ha ismerjük és végiggondoljuk a serdülőkort biológiai, pszichológiai, szociális és valláspedagógiai szempontból. Nem elég a teológiai tudás, azaz nem elég pontosan tudnunk az üzenetet, amit közvetíteni szeretnénk, hanem alkalmazkodnunk kell az adott korosztályhoz, szükség van pszichológiai és pedagógiai tudásra is. Továbbá figyelembe kell vennünk az itt és most sajátosságait, azaz a 21. századi magyar fiatalok számára fogható módon tudjuk csak őket megszólítani. Lenkey István megfogalmazásában „El kell menni hozzájuk!” [33]

A serdülőkor jellemzői

Edgar Joseph Korherr [28] – többek között Piaget és Erikson kutatásaira alapozva – a serdülőkornak négy legfontosabb pszichológiai jellemzőjét sorolja fel. Az első a családtól eltávolodás, a második a befelé fordulás, ami segíti az önmegtapasztalást, a saját belső világ felfedezését, a harmadik az életre szóló döntések problematikájával találkozás, a negyedik pedig a valódi értékítéletek megjelenése. Mindezek a belső folyamatok az emberi kapcsolatok hálójában történnek, azokkal összefüggésben, és azokra igen jelentős hatással.

A családtól való függetlenedés természetesen átalakítja a szülőkhöz fűződő kapcsolatot, jó esetben egyfajta partneri viszony alakul ki. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a család hatása jelentéktelen lenne, hanem általában a szülők és a kortársak hatása együttesen érvényesül. [28] Ezt a folyamatot nehezíti, hogy társadalmunkban a serdülőket még a szülei tartják el, tőlük függenek egzisztenciálisan. [31] A tizenévesek számára létfontosságú, hogy egy hasonló korúakból álló közösséghez tartozzanak, ahol elfogadják őket, ami biztonságot és identitást ad. [25,48] Annyira fontos számukra az elfogadó kortárs csoport, hogy képes akár valódi énjét is „elnyomni” annak érdekében, hogy a többiek elfogadják. [15]

A serdülőkorúak hite és vallásossága

Deconchy és Babin diákok között végzett felmérése [44] azt mutatja, hogy a serdülők istenképe jelentősen átalakul: személyesebbé és absztraktabbá válik. A Piaget-nél megfigyelt absztrakciónak, a módszeres és kérdéseket feltevő gondolkodásnak természetes következménye a kételkedés.

Robu Magda a nemzetközi szakirodalmat áttekintve megkülönbözteti a kognitív istenfogalmat az emocionálisabb istenképtől, amely kettő egymáshoz kapcsolódva, együttesen alkotja az adott személy istenreprezentációját. [41] Előfordulhat, hogy egy adott személynek adott időpontban egymásnak ellentmondó istenfogalma és istenképe van.²

Edgar Joseph Korherr felsorol négy – a pszichológia által kutatott – serdülőkori jellemzőt, melyek a vallási magatartásnak határozott irányt szabnak. [28] Ezek közül az első a befelé fordulás és önmaga felfedezése, amely lehetővé teszi mély barátságok létrejöttét. Szerinte a „15-16 éves fiatalok Istent elsősorban a saját belső világukban folytatott beszélgetések bizalmasának tekintik.” A második jellemző pszichológiai tényező az idealizálás, amelynek során a vágyakozott tökéletességet barátokra, sztárokra vetítik ki. Itt a valláskutatók különbséget érzékeltek a nemek szerint. A fiúk inkább Istennek a tökéletes lény képét hangsúlyozzák, míg a lányok az Isten és az én közötti szeretetkapcsolatot tartják tökéletes ideálnak. A harmadik

---

² Hittanórán gyakran találkozom ezzel a jelenséggel. Például súlyos terheket hordozó vallástalan kamaszok esetében, akik évek óta hittanórákra járnak, rengeteg tudásuk van a teremtő, szerető és megbocsátó Istenről, ám érzelmileg nem kötődnek Hozzá.

jellemző a moralizmus és a bűn mint az erkölcsi ideálok kudarcának megtapasztalása, negyedik pedig a vallási kételkedés.

A vallási kételkedés

Több egymástól független kutatás [44] megállapította, hogy ebben az életkorban jellemző Isten létének megkérdőjelezése, az egyház kritizálása. A különböző szerzők véleménye azonban erősen különbözik abban a kérdésben, hogy ez a kételkedés elsősorban érzelmi vagy értelmi folyamat. Ez a kérdés valláspedagógiai szempontból igen jelentős, hiszen a hittanoktatók és a lelkészek felelhetnek a kételyekre, segíthetnek a válasz megtalálásában, de nagyon különböző a feladatuk, ha racionális kérdésekre racionális választ kell adniuk, és ha a fiatalok valójában érzelmi síkon várják a feleletet.

Hézser Gábor [22] részletesen elemzi az általa serdülőkori ateizmusnak nevezett jelenséget. Szerinte az elutasítás alapja és lényege a korábban tapasztalt, rákényszerített vallásosságra válaszoló érzelmi reakció. A fiatalok racionális kritikákat fogalmaznak meg, hittételeket kérdőjeleznek meg. Mindeközben nem várnak a feltett kérdésekre racionális, hitértelmező választ, sőt ez kifejezetten káros, az „engem sosem értenek meg” érzését erősítik. Ha az őket körülvevő felnőtteknek sikerül az érzelmekre reagálniuk, akkor van lehetőségük a személyes hitformát megtalálniuk. „Az érzelmekre értelmi választ lehet adni, de akkor a válaszadás egy másik síkon történik, és a fiatalnak nincs arra esélye, hogy ellenérzéseit rendezze” [22].

Kalevi Tamminen a kételyt Erikson fejlődésméleteivel magyarázza. Szerinte a vallási krízis alapvető oka az identitáskeresés. „Az érett vallásos meggyőződés rendszerint a kételkedés műhelyében születik.” [52] Kézdy Anikó részletesen foglalkozik a vallásos kételkedés érzelmi és intellektuális oldalával. [26] Szerinte mindkét oldal egyértelműen jelen van. „Az, hogy a serdülő vallásos vagy nem vallásos személlyel osztotta meg és beszélte át kételyeit, nagymértékben előre jelezte vallásosságának későbbi alakulását.” Úgy tűnik, hogy a serdülőkori vallásos kételkedés nem „spórolható meg”, hiszen enélkül nem jöhet létre valódi, felnőtt Istenember kapcsolat, csak „konvencionális, ingatag alapokon álló vallásosság”.

A közösség szerepe

Mindebből következik, hogy ha a fiataloknak segítségére akarunk lenni ebben a korszakban, amikor mindenképpen megkérdőjeleződik intellektuálisan és emocionálisan is az eddig elfogadott hitük, akkor késznek kell lennünk meghallgatni őket, beszélgetni és imádkozni velük, mindezt nagy tapintattal és türelemmel, hiszen ezekről a kérdésekről senkinek nem könnyű beszélnie. Ráadásul ez az a korszak, amikor már nagy valószínűséggel nem járnak konfirmációs órákra, megszűnik a hittanoktatás – az érettségit követően az egyházi iskolások életében is.

Mivel a kamaszok számára az értékeket, a viselkedésmintát, sőt az elfogadásra méltó hitigazságokat is a kortárs csoport határozza meg, igen nagy segítség, ha részesei lehetnek egy olyan keresztény ifjúsági csoportnak, ahol be- és elfogadják őket. Hatalmas lehetőség egy többnapos intenzív együttlét, ami ebben a korosztályban elegendő ahhoz, hogy a megismerkedéstől eljussanak egészen a barátságig. Nagyon jó, ha a tábor végén azt tudjuk mondani, hogy ugyanezekkel az emberekkel, hasonló formában hetente-havonta ifjúsági órákon újra együtt lehetünk. Nem véletlen, hogy a táborok utáni időszakban sokkal nagyobb az ifiőrak látogatottsága.

A Biblia Isten népéről beszél, közösségben, gyülekezetben gondolkodik. Nem csak a serdülőkre, hanem az idősebb korosztályra igaz, hogy „ahhoz, hogy valakinek a személyes hite növekedjék, tartoznia kell egy hitét megvalló közösséghez, ahol segítik és bátorítják a döntések meghozatalára, az egyéni útkeresésre, a kérdésésre, de még a kérdéseinek a megfogalmazására is.” [18]

Párbeszéd lehetősége

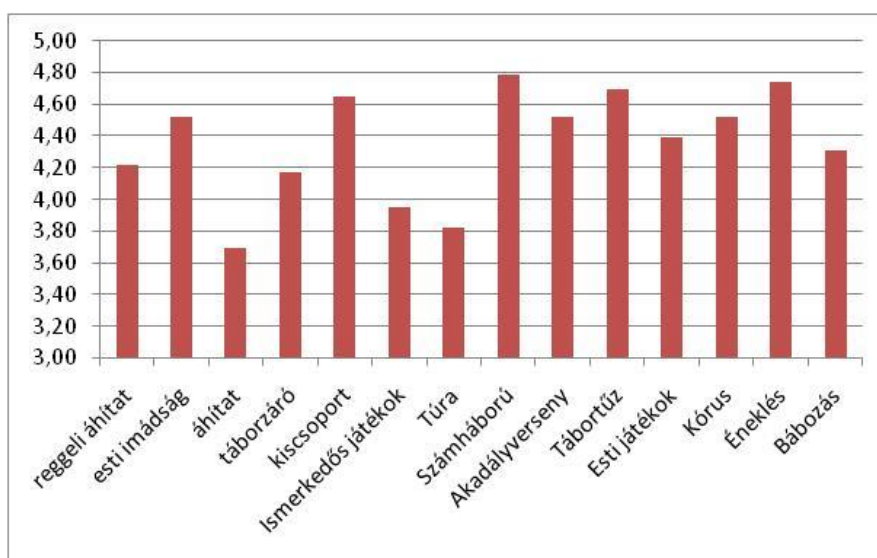
Mivel ennek a korosztálynak a feladata identitásuk és hitük újrafogalmazása, a gyermekiből fokozatosan a felnőtt viszonyulások kialakítása, ehhez kapcsolatokra, és azokon belül párbeszédre van szükség. [18] Olyan közeg ideális számukra, ahol Istennel, a kortársakkal, stabil személyiséggel és érett hittel rendelkező felnőtt személyekkel és nem utolsó sorban magukkal is párbeszédbe elegendhetnek. Ehhez időre, térre, nyitott fülekre és szívekre van szükség. Táborokban este körben ülve szavakkal nehezen leírható élményt ad, amikor közösen érezzük, hogy „elférünk és ráérünk egymással édes testvérek.” [18] Nevezhetjük magyar mentalitásnak, a környezet hatásának, a Szentlélek ajándékának, más-más aspektusból valószínűleg mindegyik igaz.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A Pécs-Belvárosi fiatalok visszajelzései 2017-2021

Öt éven át névtelen kérdőív segítségével értékelték a résztvevők a tábort. Ennek a dolgozatnak nem célja a kérdőívek teljes körű értékelése, csupán néhány szempontú elemzése, amelyek a témához szorosan kapcsolódnak. Mindegyik évben kértük, hogy értékeljék az egyes tábori programokat. Volt év, amikor 5-ös, máskor 10-es skálán mértünk. Az értékelést az egyes programokra kapott átlagos értékek összehasonlításával végezzük.

1. táblázat CÉLOK 2017 Pécs-Belvárosi Református Egyházközség ifitábor a kérdőívre adott válaszok összesítése
Az egyes programelemek értékelése 1-5 skálán (N=23)

Az első két évben az áhítat és a templomi istentisztelet kaptak a legkevesebb pontot. A magyarázat nem abban áll, hogy a fiatalok nem szívesen vesznek részt igei alkalmakon, vagy, hogy ezek rövidege elengedhetetlen, hiszen a körülbelül félórás esti imádság 2017-ben ötödik, 2018-ban hetedik, 2019-ben hatodik, 2021-ben pedig a második helyen végzett, tehát a legnépszerűbb programok közé került. Több vizsgálatra lenne szükség, de az a sejtésem, hogy a gyerekek fogékonyak az őszinte bizonyágtételre és nyitottak sokfajta imádságra, amikor Istennel személyesen kapcsolatba kerülhetnek. Ugyanakkor néhány percig sem hallgatják szívesen, amikor egy felnőtt az Igét magyarázza. Akkor sem, ha egy általuk ismert és szeretett felnőtt beszél, és úgy, hogy kifejezetten az ő korosztályukat célozza meg. Sokszori próbálko-

zással is kudarcot vallottunk. Az a sejtésem, hogy az iskolákban valahogy betelik a gyerekek „áhitat-puffere”, nem fér bele több.

Mind az öt évben kiemelkedően magas (9, illetve 4,4 fölötti) pontértéket kapott a közös éneklés és a számháború, kétszer az akadályverseny, a kórus, a kiscsoport, a táborzáró, a bábozás és az esti imádság. Kiemelkedő a kórus, amit egy huszonéves kórusvezető fiatalember tart napi kemény próbákkal, általában játékidő alatt, ragaszkodva ahhoz, hogy ne tegyék kötelezővé. Ennek ellenére szinte minden táborozó menni szokott, az ötödik nap végére a négyszólamú kórusművek tisztán szólalnak meg. Nem volt szempont a jelentkezéseknél az éneklés, ez nem egy zenei tábor, mégis mással össze nem hasonlítható élményt ad a kóruséneklés. A közös éneklés, Isten dicsőítése hangszeres kísérettel mindig dobogós helyet ért el. Különösen kevés pontot az igei alkalmakon kívül a 2017-es túra kapott, aminek nagy része 40 fokban, árnyék nélkül volt, ezt utólag szervezési hibának tartjuk. A 2019-es kiscsoport lepontozása azért szomorú, mert ugyanez a program a többi évben kifejezetten magas értékeket kapott. Választ keresve észrevettük, hogy igen magas volt a szórás, azaz sokan adtak ötöst, de többen kettést és hármast is. Az ifivezetőkkel közös elemzésen kiderült – ami már a tábor során is tudható volt –, hogy egy kiscsoport nem működött. A harmadik napi személycseréje kicsit javított rajta, de lényegileg nem tudtuk kezelni a helyzetet. Érdekes még, hogy míg az első két évben az akadályverseny a legnépszerűbb programok közé került, 2019-ben a reggeli áhítattal holtversenyben hátulról a harmadik helyet foglalta el. Utólag visszagondolva elképzelhető magyarázat egy konfliktus, ami a kimerült felnőtt vezetők és ifivezetők között közvetlenül az akadályverseny előtt csúcsosodott. Elgondolkodtató, hogy milyen befolyással van egy táborra, ha a felelősei nem egyet akarva, egy szívvel és lélekkel vannak jelen. A vitát egyébként öszinte bocsánatkérés és kibékülés oldotta meg.

Megkérdeztük a táborozókat, hogy a következő évi táborban miből szeretnének többet, illetve kevesebbet, mint az idei évben volt. Ezeket a válaszokat a következő tábor tervezésénél valóban figyelembe vettük. Legszembetűnőbb, hogy minden alkalommal sokkal több az olyan program, amit hosszabbnak szeretnének, mint azok, amit rövidebbnek. Az első három év alatt összesen 195 javaslat érkezett arra, hogy valamilyen program hosszabb legyen, 79 pedig arra, hogy rövidebb. 2021-ben ez az arány már 60:13. A 2019-es tábor „hosszabb, több” szavazatai azt mutatják, hogy játékból és zenéből semennyi sem elég. A javaslatok 73%-a játékot, sportot, 18%-a pedig kórust, éneket szeretne még többet. Alapvetően mindegyik év adatai azt mutatják, hogy a gyerekek nagyon szeretik a szervezett, közös mozgást és a zenét, éneklést. Ennek alapján jutunk újra és újra arra a következtetésre, hogy a táborainkban nincs „szabadidő”, illetve amikor az lenne, akkor az ifivezetőink ajánlanak mozgásos és zenés programokat.

A kiscsoportokra érdekes módon mindig mindkét oldalon érkeznek szavazatok, azaz vannak, akik szívesen beszélgetnének akár tovább, másoknak a napi körülbelül másfél óra is soknak tűnik. Éveken át küszködtünk azzal, hogy panaszkodtak a túl hosszú előadásokra, ugyanakkor többször másfél-két óra után sem akarták a nagyobbak abbahagyni a kérdezést. Az első két viszonylag magas mértékű adat (9 és 7) után 2017-ben már csak 2 fő érezte túl hosszúnak az előadásokat. A korábbi évekhez képest az előadások „nettó” ideje nem változott, azaz továbbra is körülbelül másfél órák voltak, azonban néhány apróságnak tűnő szervezési kérdésben változtattunk. Nagyon komolyan vettük a kezdési időt. Egy játékos órán 200-tól 0-ig számolva pontosan megszólalt az első akkord a gitáron. A második nap ilyenkor már határozottan többen voltak jelen. A másik változtatás az volt, hogy előadóinkat arra kértük, hogy körülbelül háromnegyed óra után tartsanak szünetet, amikor az előadások helyszínéül szolgáló pajtát el nem hagyva kiosztottuk az előre készített tízórait, amit eszegetve lehetett kérdéseket feltenni. 2021-ben bevezettük a kerekasztalt, ami azt jelenti, hogy előre felkért és alaposan felkészült ifivezetők beszélgetnek az előadókkal. Ezek a változtatások azt hozták magukkal, hogy ebben

az évben már 6 fő túl rövidnek tartotta az előadásokat, melyek egyébként a másfél órát mindig meghaladták.

A 2018-as nyitott kérdésre „Hogyan értékeled összességében a tábort?” összesen 20 válasz érkezett. Ezek közül negatívumot egy sem tartalmaz. Néhány idézet talán érveként szolgál amellet, hogy az ifitáborok hozzá tudnak járulni a tanítvánnyá tételhez.

„Nem voltam még olyan táborban, ahol ennyire jó lett volna a közösség és a programok.” „Ez a tábor vetekszik az első rampa táborral, ami nagyon jót jelent. Nem véletlenül a kedvenc táborom, tábora sok mindenkinek. ...” „Mozdított, hatott, adott, kötött.” „Nagyon jó közösségépítő tábor volt, úgy gondolom, hogy a lehetőségekhez mérten Mindenki jól érezte magát, és a végére magáénak érezte a tábort. Felemelő volt látni, hogyan kezdenek el egyre jobban figyelni a környezetükre, egymásra, megérteni egymást és ezáltal elfogadni a hibáikat, és felfedezni az értékeket. Azt hiszem jobban nem sikerülhetett volna.” „Igazán hálás vagyok, hogy ott lehettem, egy közösség része lehettem. A szervezés is tökéletes volt és a kiscsoportos beszélgetéseket is élveztem. Tetszetek az áhítatok és jól el lehetett gondolkodni egy-egy témán. Életem egyik legjobb tábora volt. Köszönöm a lehetőséget!”

A Pécs-Belvárosi ifitábor szociometriája 2018-2019

2018-ban és 2019-ben a tábor utolsó napján valamennyi résztvevő kitöltött egy három kérdésből álló szociometriai felmérőívet. Ezek alapján számoltuk ki a közösségre vonatkozó mutatókat.³ Ezeket összevetettük a Magyarországon mért standard értékekkel. [19] A szociometriai felmérőíveket alapvetően hosszan együtt lévő közösségek mérésére használják, például iskolai osztályok, sports csapatok, korábban munkahelyi csoportok vizsgálatára. Nem találtunk szakirodalmi adatot arra vonatkozólag, hogy korábban hasonló vizsgálatot végeztek volna néhány napos tábort követően. Az eszköz nyilvánvalóan használható, bár elképzelhető lenne, hogy ilyen rövid idő alatt nem tudnak – korábban ismeretlen személyek között – kapcsolatok kialakulni. Ennek ellenére az eredmények azt mutatják, hogy a hét végére mindkét évben a legfejlettebb közösségi forma alakult ki: több központú szerkezet zárt alakzatokkal, amelyek egymáshoz láncokkal kapcsolódnak. A kohéziós mutatók a magyarországi átlagövezetekkel [19] összehasonlítva sokat elárulnak a tábor közösségéről.

2. táblázat

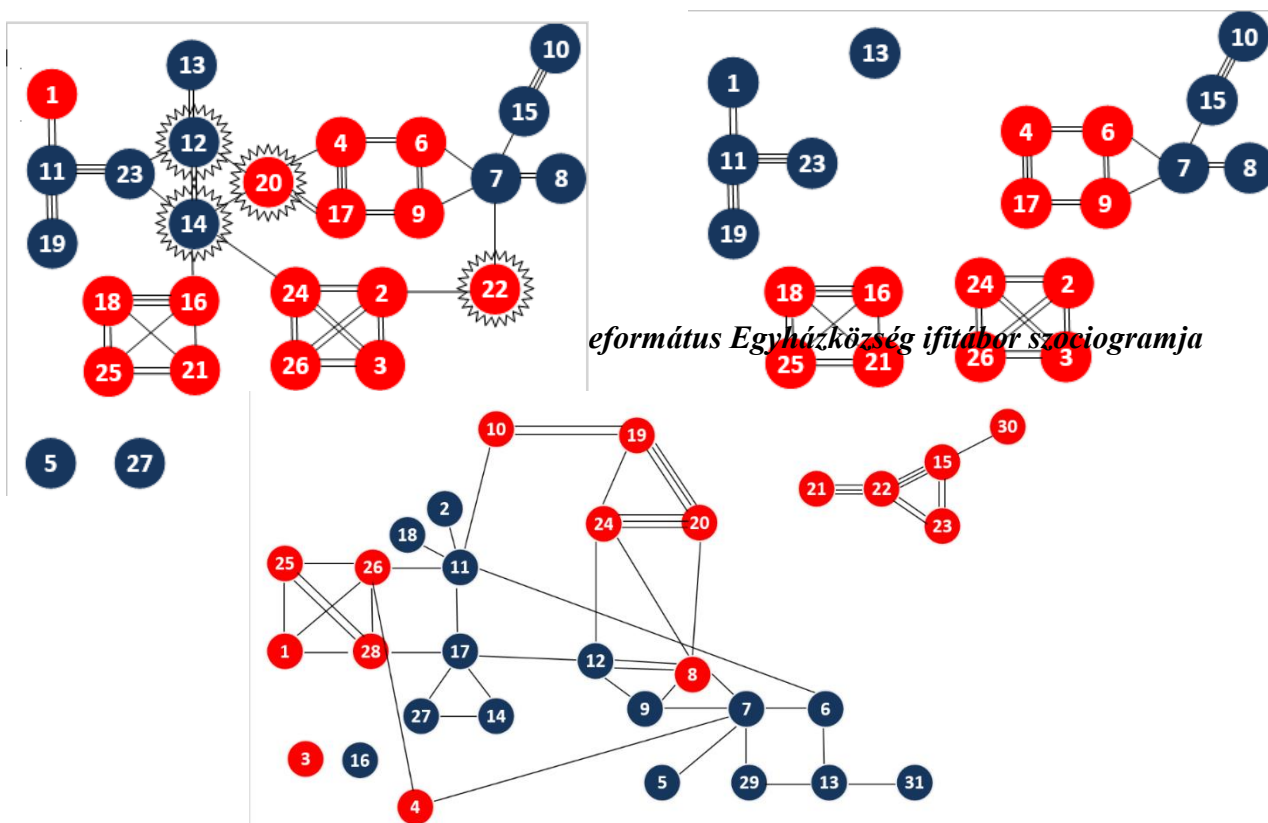
A Pécs-Belvárosi Református Egyházközség 2018-as és 2019-es ifitáborában felvett szociometria kohéziós mutatói a magyarországi átlagövezetekkel összehasonlítva

	2018	2019	magyar átlag
Kölcsönösségi index (%)	96,3	93,5	86-95
Sűrűségi mutató (%)	1,4	1,4	1-1,3
Kohéziós index (%)	10,8	9,5	8-12
Viszonzott kapcsolatok mutatója (%)	58,9	54,0	49-59

1. ábra MIÉRTÉK 2018 Pécs-Belvárosi Református Egyházközség ifitábor szociogramja – csillagozott ifivezetőkkel és nélkülük

³ A mutatók számítása és értelmezésük Mérei Ferenc: *Közösségek rejtett hálózata* [35] alapján történt.

A kölcsönösségi index (kapcsolatokkal rendelkező személyek százalékos aránya) és a sűrűségi mutató (egy személyre jutó kapcsolatok száma) a magyar átlaghoz képest magas értéket vesz fel, ami azt jelzi, hogy erős a közösségi tudat, a csoport szolidaritása, és a tagok elkötelezetten vesznek részt a közös ügyekben. A kohéziós index, ami a lehetséges kapcsolatok közül a realizálódottak számát határozza meg, átlagosnak mondható. Figyelembe véve, hogy egy egyhetes tábor végén mértünk, és a kapott értékeket kialakult osztályközösségi adatokkal vetjük össze, ez így is magasnak mondható. A viszonzott kapcsolatok mutatója – szemben az eddigiekkel – optimális esetben 50-60 között van, tehát nem feltétlenül a nagyon magas érték jelenti a jó közösséget. 2018-ban az optimális övezet felső határán van a mért érték, ami stabil kapcsolatokra, ugyanakkor fegyelmzett közösségre vall. 2019-ben kicsit alacsonyabb a kohéziós index, ami azt jelzi, hogy nem csak nagyon stabil, kialakult kapcsolatok léteznek, hanem kicsit erősebben megjelenik a vágy újabb kötődésekre. Ezt a feltételezést megerősíti a tábor valamennyi lakóját megjelenítő szociogram. (1. ábra) Ritkán látni ennyire sűrűn átszőtt szoros kapcsolatokat megjelenítő hálózati ábrát. Egy négyszög (1,25,26,28) és öt háromszög (14-17-27; 19-20-24; 8-20-24; 8-12-24; 8-9-12; 7-8-9) is található a központi alakzatok által befolyásolt övezetben. A 7-es kisfiúnak hat realizálódott kapcsolata van, a 8,11,17,26 fiataloknak öt, ami igen soknak mondható. Jól látszódik, hogy mennyire sűrűn átszőtt, „keresztbekasul” kapcsolódó baráti közösség alakulhatott ki.

A 2018-as tábor szociogramján (1. ábra) a lányokat piros, a fiúkat kék színnel jelöltük, az ifivezetőket csillagos keretbe tettük, egyébként a hagyományos jelölést használtuk az egyszeres, kétszeres, illetve háromszoros választások jelölésére. Összesen 27 fő vett részt a felmérésben, valamennyi fiatal, aki jelen volt a tábor utolsó napján. Természetesen voltak osztálytársak, barátok, testvérek, illetve 12 fő a kisfit különböző rendszerességgel látogatja. Voltak viszont olyanok is, akik úgy jöttek el, hogy csak egy vagy néhány embert ismertek. Az termé-

szetesen nem a tábor munkájának az eredménye, hogy a meglévő barátságok itt is kirajzolód-
nak, bár nyilván egy ilyen intenzív egyhetes együttlét hozzájárul a barátságok elmélyüléséhez.
Tanulságos, amit a szociogram megmutat az ifivezetők szerepéről. A 22-es lány – bár minden
évben részt vett a táborban –, más településen lakik, a többiekkel csak ritkán, egy-egy virtuá-
lis üzenettel tartja a kapcsolatot. A 12-es fiú – bár Pécsen tanul – nem tartozik gyülekeze-
tünkhöz, de ő is minden évben ifivezetőként jelen van a táborban. A 14-es fiú és a 20-as lány
először voltak ebben a közösségben, a 12-es fiú hívására jöttek, rajta kívül nem ismertek sen-
kit. Ennek ellenére ők ketten is, és a másik két egyetemista fiatal is több táborozóval került
kölsönös kapcsolatba. Ők mind a négyen mindenki számára voltak jelen egész héten. Szem-
léletesen mutatja ezt a 2. ábra, ahol a szociogramról töröltük az ifivezetőket kapcsolataikkal
együtt. Így megszűnne a tömbszerkezet, két négyszög és egy háromszöghöz kapcsolódnának
néhányan, azonban ezek nem tekinthetők központnak, hiszen nincs kapcsolatban egyik sem a
táborozók többségével. Nem lenne meg a „mi” tudat, nem lenne meg a közösség-érzés. Fo-
galmazhatunk úgy, hogy az ifivezetők voltak ebben a táborban a „mindenki barátai”. Ez nem
azt jelenti egyébként, hogy feltétlenül sok választás esett mindegyikükre. A két lányt 2, il-
letve 8 fő választotta csupán, egy főre jutó átlagos 8,4 választás mellett. A fiúkat viszont 19 és
22 fiatal választotta összesen, így ők a szerephatárt is messze meghaladják.

Kíváncsiságból a 2019-es évben megengedtük és kifejezetten hangsúlyoztuk, hogy nem csak
táborozókat és ifivezetőket, hanem a táborvezető házaspár tagjait is megjelölhetik a kitöltők.
Egyetlen táborozó egyetlen kérdésre sem írta egyiküket sem, miközben az ifivezetők egy ré-
sze ebben az évben is kifejezetten magas értékeket kapott. (4, 4, 11, 20, 21 – az átlag 8). Ez
nagyon világossá teszi az ifivezetők jelenlétének fontosságát a táborban. Ők azok, akik úgy
vannak jelen, hogy mindenkinek a barátai, ugyanakkor tekintélyek, elismert vezetők. A fel-
nőttek lehetnek kedvesek, aranyosak, fordulhatnak hozzájuk bizalommal a gyerekek, de ők
nem válhatnak a közösség igazi, egyenjogú tagjaivá.

Szó kell, hogy essen még a magányosokról. Bár a kölsönösségi index, azaz a nem magányo-
sok aránya mindkét évben meghaladja az országos átlagot, egy jó közösségben egyetlen ma-
gányos ember is nagyon sok. A két szociogramon magányosként megjelenő 5-ös és 16-ossal
jelölt kék körök ugyanazt a fiút jelölik. Pozitívum, hogy a második táborban – bár kölsönös
kapcsolata még nem volt – őt is választotta már valaki. A 2018-as 27-es jelű fiú nem jött
többször. Szomorú így kimondani, de az ő terheit nem tudta ez a tábor felvállalni, más meg-
fogalmazásban ő nem tudott annyi mindennel szembenézni, amivel szembesülnie kellett vol-
na. A 2019-es 3-as kislány a legfiatalabbak közé tartozik, egy fiúval érkezett késve és fárad-
tan. Neki az előző évben voltak kölsönös kapcsolatai. A 15-22-23 egymással kétszeres és
háromszoros kötésekkel kapcsolódó háromszög a hozzájuk tartozó 21-es és 30-as kislányok-
kal nem tudott a többiekhez kapcsolódni.

A TIZENÉVESEKET MEGSZÓLÍTÓ, TANÍTVÁNNYÁ TEVŐ TÁBOROK

A fentiekben bemutatott összefüggések, kutatási eredmények és az egyes területek
katechetikai szakirodalma alapján ez a fejezet összefoglalja azoknak a táboroknak a jellemző-
it, amelyek megpróbálják a tanítvánná tétel általános célját kézzel fogható, konkrét, apróbb
célokként megvalósítani.

Szórakoztatás

Nem mindig könnyű a különbségtétel aközött, hogy alkalmazkodunk a fiatalok sajátosságai-
hoz és az ő nyelvükön szólunk hozzájuk, vagy a keresztyén értékeinket feladva, a célokat
szem elől tévesztve szórakoztatni [5, 51] akarjuk őket. Különböző szerzők elméleti álláspont-

ja és az egyes lelkészek és gyülekezetek gyakorlata igen eltérő, és talán konkrét szabályokat nehéz is megfogalmazni. Meg kell találni az egyensúlyt! Egyrészt szabadságban, új formákra és a korosztályra nyitottan, változtatásra készen kell az egyes kérdésekben döntenünk, másrészt a számunkra fontos elveket és gyökereket nem szabad feladnunk. A közvetítés módjában, és ne a teológiában keressünk új utakat! [1]

Szabályok

Ne féljünk – a fentieknek megfelelően – szabályokat felállítani! Ha azokat mi magunk is betartjuk, a munkatársak is azonosulnak vele, és értelmesen meg tudjuk indokolni, akkor az a fiatalokért és a tábortól vannak. Például a különböző digitális eszközökre vonatkozólag bármilyen szabály betartható, ha azt következetesen képviseljük. Ugyanakkor igaz az is, hogy értelmetlen előírásokkal és tilalmakkal felesleges a tizenéveseket terhelni. Akkor fognak működni a szabályaink, ha „egy oldalon állunk”. Jim Burnsnak egy megvalósított kicsit merész ötlete, hogy egy táborban összesen három szabályt szükséges felállítani, de ezek mellett megpróbálni kitartani: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. [...] Szeresd felebarátodat, mint magadat.” (Mt 22,37.39); „Amit csak szeretnétek, hogy az emberek tegyenek veletek, mindenben ugyanúgy tegyetek ti is velük, mert ezt tanítja a törvény és a próféták.” (Mt 7,12); „Zúgolódás és vonakodás nélkül tegyetek mindent” (Fil 2,14). [10] Akár a tábor elején, a fiatalokkal közösen kidolgozható, hogy mindebből mi következik.

Munkatársak

Egy tábor megvalósításához mindenképpen egy csapatra van szükség, egy ember felörlődik benne. Egy lelkész házaspár teljes hetét rááldozva már valamennyi gyakorlati és igei szolgálatot meg tud oldani, de ez sem az ő, sem a gyülekezet szempontjából nem az ideális megoldás. Ahol a hittanoktatók is részt vesznek az igei szolgálatban, a gyülekezeti nénik sütik a süteményt, a kicsit idősebb fiatalok bekapcsolódnak a csoportvezetésbe, a presbiterek segítenek a fuvarozásban, ott egyrészt a lelkészek munkája válik könnyebbé, másrészt a gyülekezetet is erősíti a fiataljaiért végzett szolgálat.

Fontos a munkatársak képzése és a táborra való konkrét felkészítése. Akkor tudunk együtt dolgozni, ha az alapvető célokban és eszközökben egyetértünk. A szolgálatba állítás fokozatosan történjen, legyen világos a feladat, legyen lehetőség kérdezni, segítséget kérni, és kapjon a munkatárs visszajelzéseket. Legalább egy rövid egyeztetést minden nap tartsunk, és a tábor elején és végén legyen idő és mód az alaposabb felkészülésre, illetve értékelésre. [10, 11, 16, 17] Ez azon kívül, hogy a jelenre és a jövő évi táborra vonatkozólag is hasznos segítség, miniat is ad. A fiatalok belenőhetnek a gyülekezet közösségébe, családjába, személyesen átélhetik a felelősségvállalást, a munkamegosztást.

A fiatalok szolgálata

A gyülekezetnek, az egyháznak szüksége van a fiatalok szolgálatára, és a fiataloknak szüksége van arra, hogy szolgálhassanak. Az adott csoporthoz alkalmazkodva közösen érdemes kitálatni, hogy ők miben tudnak másokért tenni. [25] A bevezetőben láttuk, hogy ebben a korban jellemző az elbizonytalanodás, saját magának az újraértékelése és a kortárs csoport jelentősége. Ebből adódik, hogy ha lehetőségük lehet együtt szolgálni, látni, hogy másoknak örömet okoznak, az sokszorosan erősítően hathat. [10] Vannak olyan táborok, melyeknek kifejezetten elsődleges célja a fiatalok szempontjából a szolgálat örömeinek megélése például sérült személyek vagy állami gondozott gyermekek között. Más táborokban a nap egy kisebb részét töltik a fiatalok például a szállást adó faluért végzett munkával, vagy a résztvevő kisebb gyermekek segítségével.

A megkérdezett baranyai lelkészek közül többen számoltak be arról, hogy középiskolás fiatalok – elsősorban olyanok, akik korábban éveken át kisgyermekként részt vettek a táborokban – segítőként jönnek vissza örömmel. Kézműves foglalkozásokat vezetnek, énekelnek, a könyhán segítenek, szüleiket hiányoló kicsiket vigasztalnak. A nagyobbaknak ilyenkor általában reggel, este vagy a délutáni csendes pihenőben szerveznek kifejezetten őket célzó áhítatokat, beszélgetéseket vagy játékos programokat.⁴

A 12-18 évesek ifitáborában hasonlóan segítőként, ifivezetőként hívhatjuk a náluk kicsit idősebb 18-24 éves korosztályt. Rájuk ugyanúgy érvényes, hogy örömmel és lelkesen tesznek a kicsit fiatalabb korosztályért. Néha önmagukról megfélelkezve gyerekként játszanak velük, máskor viszont teljes felelősséggel felnőttként gondoskodnak róluk. A tizenévesek előtt nagy tekintélye van egy egyetemista ifivezetőnek, gyakran példaképként néznek fel rá.

A PROGRAMELEMEK MEGHATÁROZÁSA

A tábor egészét ki kell töltenünk programokkal úgy, hogy közben tudnunk kell, „a tinédzsermunka közösségépítés nem pedig alkalmak.” [25] „A programok nem tudnak kapcsolatokat kialakítani, az emberek viszont igen.” [16] Kezdő kiscsoportvezetőként bizonytalanul kértem a táborvezető segítségét. Akkor hangzott el az a mondat, amit azóta minden tábor elején elmondok a munkatársaknak: „Tulajdonképpen mindegy, hogy mit csinálunk, az a lényeg, hogy Jézushoz szeressük a gyerekeket.” Lehet, hogy teológiailag vitatható ez a mondat, de nagyon lényegretörően fogalmazza meg azt, hogy elsődleges feladatunk Jézus szeretetének továbbadása, ennek módszere és az ehhez használt eszközök ehhez képest másodlagosak.

Áhítat, bizonyoságtétel, istentisztelet, tanítás

Míg a mitikus – szó szerinti hit szakaszában lévő kisiskolások táborában a bibliai történetre épülő tematikus hét a korosztály sajátosságaihoz jól illeszkedik, a serdülőkorúakra ez már nem igaz. Nekik is szükségük van Isten Igéjére, az üzenetre. Ugyanakkor a monológ igemagyarázatokat – még ha rövidek és a korosztályukhoz illeszkednek is, [49] egyre kevesebb figyelemmel és egyre több unalommal és lázadással hallgatják. Az őszinte bizonyoságtételre [1, 17] ezzel szemben nagyon nyitottak.

Pedagógiai kutatások is alátámasztják, hogy a tanulás folyamata során az olvasásnál hatékonyabb a hallás, annál a látás, de a legtöbbet jegyez meg az ember abból, amiben tevőlegesen részt vesz. [10,18] Fokozottan igaz ez akkor, ha nem tárgyi tudás átadása a cél, hanem a hit erősítése. Fodorné Nagy Sarolta szerint a fiatalok katechetikai kommunikációs formája a diskurzus és a csoportmunka, "számukra gyerekes módszer a történettel tanítás, a tekintélyelvű monológ hittanóra; elutasítják az életidegen katechézist, hiszen azért jöttek, mert éppen az életkérdéseikre szeretnének választ kapni; és nem utolsó sorban kiábrándítja őket a felnőttek képmutató kegyessége." [18] A korosztályt legjobban megérintő liturgikus forma a zenés meditatív áhítat, a Biblia olvasása, a közös imádság és az ének. Szívesen énekelnek és kísérik hangszerekkel. [1, 18, 49]

A táborban helye van az istentiszteletnek, akár többször is, akár úrvacsoraosztással. Több gyülekezetben gyakorlat, hogy a szombaton véget érő ifihét után vasárnap a fiatalok szolgálnak az otthoni gyülekezetben az istentiszteleten: énekelnek, bizonyoságot tesznek. Arra is van példa – ha vasárnap is a táborban vannak –, hogy közösen a helyi istentiszteleten vesznek részt.

---

⁴ Erre a modellre épül a cserkészlet őrsvezetői rendszere, ahol 14 éves kortól már a hat-hét éves újonc őrsokeket vezethetik az erre felkészített őrsvezetők. A fiatalok számára ez a tábori szolgálat annyira fontos, hogy egy tapasztalt táborvezető úgy fogalmazott, „a gyerektáborok valójában értük vannak”.

A párkapcsolat és a szexualitás témája

Semsey Gábor tekintette át átfogóan a hazai és a nemzetközi szakirodalmat és vizsgálta a magyarországi egyházak és középiskolák nevelési gyakorlatát. Fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a szexuális nevelés semmiképpen nem lehet azonos a felvilágosítással, és javasolja, hogy koncentráljunk a párkapcsolati kultúra egészére. [45] A pszichoszexuális érettség kritériumaként⁵ a tartós érzelmi kapcsolat képességét, a saját nemiség fejlesztését, a felelősségvállalást (önmagunkért és a másikért) és a saját szexuális szükségletek feletti uralkodás képességét jelöli meg. [45] Semsey Gábor áttekinti az elmúlt évtizedek hazai kezdeményezéseit. Az állami oktatásban jellemző az orvosi-egészségügyi megközelítés anatómiai ismeretekről, fogamzásgátlásról és nemi betegségekről. A katolikus gyakorlatot és szakirodalmat elsősorban a szigorú erkölcsi normák bemutatása és indoklása jellemzi. [45] A szerzőnek – az egész országra kiterjedő – kutatási eredménye megegyezik a saját tapasztalatainkkal: Egyre több iskolában téma a párkapcsolati és szexuális nevelés. Ugyanakkor jellemző, hogy vagy az orvosi oldal, a fogamzásgátlás kerül túlsúlyba, vagy a szex tilalmáról beszélnek, amivel a diákok nehezen tudnak mit kezdeni, hiszen egy részük már tizenévesen rendszeres szexuális életet él⁶, mások éppen egy kapcsolatra vágnak. A fiataloknak lenne igényük arra, hogy erről a témáról többet beszélgethessenek, méghozzá úgy, hogy a saját kérdéseiket is feltehessék. Nagyon kevés olyan bizonyoságtételt hallani, ahol arról beszélnek, hogy a párkapcsolat, a házasság és azon belül a szexualitás Isten ajándéka, ami örömet ad, amiért érdemes és kell dolgozni, és ezért tizenévesen már tudatosan lépéseket lehet tenni.

Tapasztalataink szerint minden ifitáborban érdemes egy napot a párkapcsolat és a szexualitás kérdéseire szánni, nem unják meg a fiatalok. Erre a témára is érvényes, hogy ha találunk olyan párt, akik vállalják, hogy bizonyoságtétellel készülnek, hogy saját magukról beszélnek, akkor ezt nem csak örömmel hallgatják, hanem elgondolkodtatja őket, saját magukra vonatkoztatják, és lendületet adhat további beszélgetésekhez. A kiscsoportban – akár nemenként, akár korosztályonként bontjuk a résztvevőket – minden évben élénk vita alakul ki. Ezeket az alkalmakat hónapok múlva is emlegetni szokták. Figyelembe kell vennünk, hogy erre a témára is igaz, hogy olyan ember tud egyszerre hitelesen és biblikusan beszélni róla, akire igaz, hogy rendben van a saját párkapcsolata és ezen belül a szexuális élete, és erről legalább a saját házastársával szokott beszélgetni.

Kiscsoportos foglalkozás

Ha a táborozók létszáma meghaladja a 12-15 főt, akkor érdemes egy-egy alkalomra kiscsoportokat szervezni. Ezek létszáma ideálisan 7-15 fő, [4] tekinthetjük példának a Jézus 12 fős tanítványi körét. Bonthatunk korosztályok vagy nemek szerint, sorsolással, a barátokat és testvéreket szétszedve, téma szerint önkéntesen választva stb. Ha a csoportokat a tábor egészére hozzuk létre, az sokkal jobban segíti a csoportdinamikát. A kiscsoporton belül használhatunk kooperatív módszereket, drámát, élménypedagógiát, lehetőség van több napon átívelő projektekre. Az elején mindenképpen érdemes a csoport összekovácsolódását segíteni, és a módszertől függetlenül fontos, hogy mindenki nagyjából azonos mértékben jusson szóhoz. [4]

Imádság

Az ifitáborban az imádság az egyik legszebb, legnehezebb, legizgalmasabb feladat. Kérdés, hogy lehet-e egyáltalán az imádságot tanítani. [2] Az biztos, hogy csak olyan ember vezethet mást imádságos életre, aki maga is Isten felé fordul. Így tud a szolgálattévő magán túl az Úrra mutatni. [21] A katechetika egyértelmű álláspontja, hogy az imádságos életre nevelés elsősor-

---

⁵ döntően FORRAI Juditra és Lew STAROWICZRA hivatkozva

⁶ „Magyarországon a fiatalok átlagosan 17 évesen kezdenek nemi életet élni. A fiúk átlagosan 16,7, a lányok 17,2 évesen szerzik első szexuális tapasztalatukat.” [40]

ban a család feladata, ott kezdődik már egészen kicsi gyermekkorban. [21] Sok előnye van, ha ilyen háttérrel érkeznek a gyermekek, de ezen a területen mindenképpen van feladatunk a táborban. Akkor is, ha a fiatal imádkozó családi háttérrel érkezik, és akkor is, ha nem.

A serdülőkorban jellemző a vallási kételkedés, a személyes hit kialakulásának kezdete, és a szülők által adott vallási minták megkérdőjelezése. Mindezek miatt nagyon jó, ha tudjuk őket abban segíteni, hogy kortársaikkal egy közösségben találhassanak olyan alkalmakat, amikor ők maguk az Élő Istennel személyesen beszélhetnek. Ehhez segítségre van szükségük akkor is, ha édesanyjuk csecsemőkorukban imádságra kulcsolta a kezüket, [24] és ha sok-sok verses gyerekimát tudnak fejből. Hiszen a szintetikus-konvencionális hit szakaszában meg fogja kérdezőjelezni az „Én Istenem, jó Istenem...” vagy a „Jó Atyánk, Istenünk...” hűséges mondogatásának értelmét. Ugyanúgy megkérdőjelezi a „Köszönjük, hogy szeretsz minket!” és a „Gyógyítsd meg a Nagypapát!” típusú imádságok értelmét, majd mivel úgylis üres szólamok, elhagyja őket, ha mindezek nem nőnek bele a lassan felnőtté érő hitbe, nem alakulnak át a szintetikus-konvencionális, majd az individualizáló-reflektív hitbe.

A táborokban, és máshol is az ifjúsági munkában, párhuzamosan tapasztaljuk a hatalmas vágyat az őszinte, valóságos, Istennel párbeszédben álló imádságra és az ellenállást. Meg kell találni azokat a formákat, amikbe be tudnak kapcsolódni a fiatalok. A tábor azért különösen alkalmas erre, mert több reggel és este együtt vagyunk, van alkalmunk szokásokat kialakítani, ezen kívül egy-egy mélyebb alkalomra van lehetőségünk fokozatosan ráhangolódni. Bölcsföldi András egészen konkrét ötleteket ad, hogyan lehetünk fiatalokkal imaközösségben, hiszen „hitéletünkben az egymással való közösségnek, egymás hordozásának egyik legmélyebb módja a közös imádkozás”. [9] Imádkozhatunk klasszikusan egymás után megszólalva vagy például bibliai igékkel, énekekkel. Ha sokan vagyunk, akkor lehet kiscsoportokba vonulni, ha van rá lehetőség külön helyiségekben. Olyan közösségekben, ahol nehezen szólalnak meg a többiek előtt, segíthet egy továbbadandó tárgy, egy meggyújtandó mécset, a bűnünket jelképező kő, kosárba gyűjtött cetlik, előre megírt imaszövegek. Segítheti az elcsendesedést az erdő csöndjében kialakított imaösvény, akár esti lámpásos sétával, imasátor vagy zsoltárösvény. [9] Imádkozhatunk zsoltárok szavával a templomot körbejárva, [17] vagy akár a szeretnyelvekhez kapcsolódóan igeversek alapján elcsendesedésre berendezett imaséta-állomásokon. [46] Imádkozás közben soha nem fegyelmezhetünk. Tapasztalataim szerint ha ez a korosztály imádság közben fegyelmezetlen, az leginkább valami nem tudatos ellenállás megjelenése, ami elmúlik, ha érzik a biztonságot és a szeretetet. Ha szükséges, az imaközösség végén beszélgethetünk a fegyelmezetlenségről, illetve előtte felhívhatjuk arra a figyelmet, hogy tiszteletben tartjuk mások imáját, ha én nem is szeretnék most Istennel találkozni, csendemmel lehetővé teszem ezt más számára.

A kamaszok – függetlenül attól, hogy milyen családból érkeznek – fogékonyak a csendes, meditatív imádságra. [18] Ezt mindig be kell vezetni, ide együtt tudunk megérkezni. Szükség van megfelelő térre és időre, a legjobb, ha körben tudunk ülni. A csendet tanulniuk kell, szükségük van a vezetésre.

Példa: A 2017-es táborban esténként⁷ az „Ó, halld meg Uram!” Taizéi éneket sokszor ismételve a templom közepén lévő nagy térben körbe leültünk. Elolvastuk az aznapi reggeli igét, majd vezetett csendben végiggondoltuk a napunkat. Miért vagyok hálás? Mit rontottam el? Mit szeretnék holnap másképpen? Egy mécses körbeadva mindenki hozzátett egy egymondatos imádságot. Ezek között volt bűnbánat, hálaadás a vízi csatáért vagy a saját sütésű pizzánkért. Olyan tarka volt, amilyenek mi voltunk. Zárásként egymás kezét fogva elmondtuk az Úr Jézustól tanult imádságot, majd elénekeltük né-

---

⁷ Az ima-formához az alapötletet Szabóné László Lilla adta, a részletekben is sokat segítettek konkrét útmutatásai.

hányszor az „Irgalmas Istenünk jóságát” kezdetű Taizéi éneket. A táborvégi visszajelzéskor 4,52-es átlagot kapott, de ennél is többet mond el, hogy többen hónapokkal később elmondták, mennyit jelentett számukra. Egy tizenhét éves lány azóta is imádságai kezdetén rendszeresen azokra az alkalmakra gondol vissza, mert ott érezte magát Istenhez egészen közel.

Élménypedagógia

Itt is érvényes az, hogy a fiatalokat nem szórakoztatni akarjuk, hanem az a cél, hogy az élményen keresztül tanuljanak, a Bibliát, Istent más úton egyre jobban megismerjék.

A tábor különösen alkalmas élménypedagógiai foglalkozásokra, hiszen adott a tér és az idő. A hagyományosabb hittanórai tevékenység helyett itt azt élhetjük meg, hogy egészen szabadon, máshonnan nézhetünk rá a Biblia történeteire, vagy akár a saját érzéseinkre, a közösségünkre, egymásra. A meglévő tudás átrendeződhet, egy élmény hatására személyessé válhat. Lehetőség van arra is, hogy egy-egy sorozatot több napon át folytassunk. [5,37] Mindenképpen figyelemmel kell lenni az adott korosztály sajátosságaira, a csoport összetételére és a külső körülményekre. Jó lehetőség a kiscsoportos foglalkozás, ahol lehetőségünk van arra is, hogy korosztályonként bontsuk a csoportot.

Ének, zene

A gyülekezet éneke az ószövetségi kor óta folyamatosan hangzik, Jézus is énekelte a zsoltárokat a tanítványaival, az ókeresztények, a reformátorok és azóta is magyar református gyülekezeteinkben, hittanórákon, konfirmációs órákon énekelünk. Természetesen a táborokban is. Az a kérdés, hogy mit, hogyan, mi okból és mi célból. Erről egészen különböző nézeteket vallanak különböző teológusok, lelkészek, egyházon belüli és kívüli mozgalmak. Ezeknek részletes ismertetése túlmutatna ennek a dolgozatnak a keretein. Az biztos, hogy kapcsolódunk kell az egyetemes egyházhoz, mégis meg kell találnunk a tizenévesekhez, a nyári forráshoz, a 21. századhoz illeszkedő formát.

Az ének lehet igehirdetés és imádság. [14] Az éneklés gyógyíthat, a közösségi lelkigondozásnak eszköze lehet. [27] Az együtténeklés közösséget teremt. [51] „Az éneklés közben a szívben kinyílik egy kis kapu, s abból kinyúlik a >> lelki kéz << és megszorítja a mellette, előtte, mögötte kinyúló lelki kezeket. Azaz belekapcsolódtam a többiek énekébe, életébe, örömébe, hitébe, várához, következésképpen – közösségébe.” [21] A közös éneklés vagy zenélés teljesíti a kooperatív tanulásszervezés [3] minden kívánalmát, hiszen párhuzamos interakciók zajlanak. Akkor tud csak egy csoport együtt zenélni, ha egymásra figyelnek, összehangoltan játszanak. Folyamatosan „egyeztetni” kell a ritmust, a hangerőt, az ismétléseket, stb. A számonkérés is folyamatos, hiszen akkor szólal meg szépen még a leg-egyszerűbb kis dalocska is, ha mindenki hozzáteszi a maga részét.

Több évszázados, de inkább évezredes – már ószövetségi – tapasztalat Isten dicsőítése örömmel, énekkel és hangszerekkel. Az biztos, hogy az ifitáborban helye van a gitárnak, az összes többi hangszernek, amin a fiatalok szívesen játszanak. Támogatni kell a helyes ritmusú tisztán éneklést. Saját tapasztalataink azt mutatják, hogy szívesen énekelnek akár többszólamú kórusműveket, akár nehéz kánonokat, vagy énekeskönyvi énekeket áthangszerelve, pontos ritmussal és megfelelő tempóval. A megkérdezettek a közös éneklésre 4.74, a kórusra pedig 4,52 pontot adtak. Ez azzal együtt meglepő, hogy a kórusban alapvetően nehéz, négyszólamú műveket tanultunk, foci és más játékok alternatív programjaként.

Játék, sport

Ebben az alfejezetben azokról a játékokról van szó, amikor nem kifejezetten a tematikába illeszkedően játszunk vagy mozgunk, hanem a résztvevők igényeihez is igazodva mindannyi-

an vagy többen együtt örömmel és felszabadultan focizunk, métázunk, pingpongozunk, csapatjátékokat játszunk, számháborúzunk, társasjátékozunk, vízi csatázunk. A táborban nem azért játszunk, hogy a hasznos programelemek közötti időt kitöltsük, hanem a játék a leghasznosabb tevékenységek közé tartozik. Ha nem így lenne, akkor nem játszánánk, hiszen véges időnk van, azt szeretnénk a legjobban kihasználni. Itt is érvényes, hogy nem cél a fiatalok szórakoztatása, még akkor sem, ha játék közben – mellékesen – kiválóan szórakoznak, bár a „szórakozás” helyett sokkal pontosabb a felszabadult öröm kifejezés.

Huizinga vezette be a homo ludens, a játékos/játszó ember fogalmát, [23] amit azóta a fejlődéslélektan és a coaching-irodalom is átvett. A játék feszültségoldó, örömszerző tevékenység. [42] Mérei Ferenc önmagáért való örömszerző tevékenységként definiálja, és felsorolja azokat a forrásokat, melyekből az öröm táplálkozik. [36] A funkcióöröm (képes vagyok valamire), az önérvényesítési vágy kielégítése (nem a szükséglet, hanem a játéktudat szintjén), a ritmusosság és az utánzás, amiben megjelenik a realitás és a fikció kettőssége, benne az illúzió, ami szintén csökkenti a feszültséget. Örömforrás továbbá a véletlen, a titok, a humor, az átváltás, a beleélés feszültsége és ezek levezetése, a konfliktus csökkentése, az ismétlés lehetősége. [36]

Tapasztalataink szerint a kamaszok éppen azt játsszák szívesen, ami az ő személyiségfejlődésük szerint számukra feszültségoldó hatású. Nem találtam olyan elemzést, amelyik a tizenévesek „cserkészjátékok”-nak is nevezett örömszerző tevékenységét dolgozná fel tudományosan, akár a fent említett Mérei-kategóriák alapján. Ez a dolgozat keretein túlmutat, de fontosnak tartom rámutatni, hogy amikor például babzsákokat dobálunk egymásnak egy bonyolult alakzatban, az egyszerre jeleníti meg a funkcióörömet és a ritmus örömet. A titkos jelek továbbadásakor, amikor egy kém megpróbálja észrevenni, hogy mikor, hol halad el az üzenet, akkor jelen van a titok feszültsége és izgalma, egymás megszólítása, a visszautasítás lehetősége azonos és különböző neműek között, a szerepcseré, stb. Megélhetjük sokszor egymás után az összefogást, a kirekesztettséget és a befogadottságot, a kirekesztést és a befogadást.

A játék mindig tartalmas időtöltést jelent. Erre is érvényes, ami az egész táborra érvényes, hogy egy olyan hetet próbálunk együtt eltölteni, ami mintaként szolgálhat abban, hogy a közösen elfogadott értékek szerint élünk, és mindenekelőtt abban, hogy az egész napunkat istentiszteletként próbáljuk élni. [39] Ebből következik, hogy olyan játékot, amit rombolónak tartunk, ami nem illeszkedik keresztény értékrendünkhöz vagy a tábor egészének koncepciójához, nem játszunk.

Minden gyermeknek – és természetesen a felnőtteknek is – szüksége van a napi rendszeres mozgásra. [8] Különösen igaz ez a serdülő fiúkra. [12] Bármilyen az időjárás és bármilyenek a táborhely adottságai, lehetőséget kell biztosítanunk arra, hogy minden nap több órát mozoghassanak a fiatalok a szabadban. Ezek az alkalmak is istentiszteletek lehetnek, ha közben egymásra figyelünk, ha adni akarunk, ha örömmel, felszabadultan játszunk, ha a túra közben rácsodálkozunk a teremtett világ szépségére, ha a nagyfiúk a kicsiknek is passzolják a labdát. Nagy hatása van, ha a munkatársak is beállnak focizni, számháborúzni, ha ők is a fiatalokkal együtt felszabadultan játszanak, elfáradnak, leizzadnak.

Az, hogy mennyit jelentenek a közösségi játékok és a közös mozgás a táborozóknak, jól látszódik a kérdőívek eredményén. Amikor megkérdeztük, hogy melyik programokból legyen több a jövő évi táborban, 23 válaszoló közül 17-en megjelölték a játékot, 15-en a számháborút, 9-en a focit. Az esti közös játék pedig a számháború, a tábortűz, az éneklés, a kórus és az esti imádság után a hatodik legfontosabb programpontnak tűnt a fiatalok számára. Amikor azt kérdeztük, hogy miből szeretnék kevesebbet, senki nem nevezte meg a játékot.

Étkezések

Az étkezések is a tábor része. Nagy ajándéknak tekinthetjük, hogy naponta legalább háromszor egy asztalközösség részesei lehetünk, ezt érdemes kihasználnunk. Jézus korában az asztalközösség az életközösséget jelentette, [50] de a mi magyar kultúránkban is hagyományosan nagy jelentősége van. Ha pedig olyan családokból érkeznek gyermekek, ahol a közös étkezés nem része a család mindennapjának, akkor használjuk ki az alkalmat, és mutassuk meg, hogy minden étkezés – a legegyszerűbb is – ünnepi lakoma lehet, az egymásra figyelő, vidám együttlét ünnepe!

Visszatérő kérdés, hogy mi legyen azzal az édességgel, amit valaki magának hoz. Engedélyezzük-e a „dugi-nasi”-t, tiltsuk meg vagy hunyjunk szemet felette, mintha nem vennék észre? A harmadik megoldás azért nem jó, mert elvileg van gond azzal, ha egy kérdéssel nem merünk szembenézni, feszültség lehet belőle. A megtiltás azért nehéz, mert ha valaki otthonról hozza, a saját pénzéből veszi, nincs jogunk elvenni tőle. Ugyanakkor fontos, hogy a táborban olyan „társadalmat” alakítsunk ki, amiben alapvetően osztozunk. Érdemes előre tisztázni, hogy mindenki olyan enivalót hozzon, amit szívesen megoszt a többiekkel. Elfogadják a fiatalok, hogy lehet édességet enni, de nem titokban, nem egyedül, hanem közösen, megosztva, és így semmivel nem jut kevesebb, hiszen a közösbe beadottat szétosztjuk. Ha egy-egy gyülekezeti tag megérkezik egy nagy tálca süteménnyel, akkor közös a bővölködés élménye, ha pedig az egyik ebéd kevésbé sikerül finomra, akkor is közös a szűkölködés élménye.

Szabadidő

Egészen különböző jellegű táborok tapasztalt vezetőitől⁸ hallottam, hogy „egy jó táborban nincs szabadidő.” Van pihenés, van játék, lehet alternatív program, de nincs olyan időkeret, amikor mindenki azt csinálja, amit szeretne. Az egyik ok, hogy ha nincs felkínált program, az nem jó annak, akinek nincsenek barátai, mert ilyenkor hirtelen nagyon magányossá válhat. A másik ok, hogy nehéz mit válaszolni annak, aki ilyenkor unaloműzéseként a telefonját nyomkodja, buta viccekkel szórakoztatja a többieket, stb. A legfontosabb azonban az, hogy a tábor véges hosszúságú, ezért minden lehetőséget ki szeretnénk használni arra, hogy a kitűzött célok érdekében tegyünk. Így a pihenés, a feltöltődés, a kikapcsolódás is lehet közös, építő tevékenység.

A legtöbb felnőttnek – a táborozókkal ellentétben – szüksége van pihenőre, ezt biztosítani kell. Ezért fontos, hogy a tábort egy munkatársi csapat irányítsa. A szabadidő helyett szervezhetünk fakultatív sportprogramot, kézműveskedést, játékot, akár egymással párhuzamosan. Itt is számíthatunk az ifjúságvezetőknek, hogy lelkesítik a csapatot, hogy hívják a kívül maradókat, hogy felnőtt jelenléte nélkül vezetni tudnak.

Személyes beszélgetések, találkozások

Ebben a fejezetben háromfajta találkozás szerepel, mindegyiket érdemes kihasználni. A tábornak óriási előnye az egész napos együttlét.

Az első találkozási forma a közös tevékenység, a félkomoly beszélgetés, a jelenlét. Amikor nem cél lelki mélységeket megjárni, hanem jelenlétünkkel igyekszünk mutatni a fiatalok felé figyelmünket, szeretetünket. Sokat tanultam egy táborvezető lelkésztől,⁹ aki ebéd után kiült egy székre a tábor udvarában, és minden arra járó fiatalal beszélgetett. Néha kis csoport volt körülötte, néha egy-egy embert szólított meg. Reggeltől estig számtalan alkalom van, amikor jelen lehetünk a fiatalok számára, amiből érzik, hogy érdekel minket is, ami őket foglalkoztat-

---

⁸ Eisner Tímea matematikai tábor; Tóth Anna katolikus hittantábor stb.

⁹ Pénzes Péter a 2009-ben Fekeden tartott táborban

ja, ami számukra fontos. [10] A kézműves foglalkozások kiváló alkalmai a kapcsolatépítésnek, ugyanúgy a közös mosogatás, zenélés, játék.

A második találkozási forma a sok-sok néhány perces beszélgetés, amit a táborozók gyakran kezdeményeznek. Jó, ha hallgató fülekre találnak. A tizenéveseknek nagy igénye van a személyes beszélgetésekre. A táborban gyakran nyílik alkalom néhány perces, akár egészen mély, a fiatalokat foglalkoztató kérdésről négy szemközt vagy kisebb csoportban beszélgetni. Túra közben, a kiscsoport végén egy szűkebb körben együtt maradva, a tábortűz mellett, stb. Sok múlik azon, hogyan fogadjuk a megszólításukat olyan esetben, amikor tudjuk, hogy hosszabb beszélgetésre nincs időnk, de abban a pár percben egy villámbeszélgetésben mégis történhet valami meghatározó, a következő lépést előremozdító. [34]

Ha van rá lehetőség, érdemes felkínálni a lelkigondozói beszélgetés alkalmát. Akár ennek elindítója lehet egy spontán – az előzőekben bemutatott – rövidebb beszélgetés. A programokkal párhuzamosan meghirdethetők olyan időszavok, amikor előre feliratkozva lehetőség van egy-egy személyes kérdés megbeszélésére, közös imádságra egy lelkigondozóval. Ezt a lehetőséget a tábor folyamán érdemes többször hirdetni. Technikailag úgy megoldható, ha van legalább egy személy, akinek erre naponta több óra ideje van.

BEFEJEZÉS

A katechetika egyértelmű célja a tanítvánnyá tétel, amihez a serdülők életkori sajátosságaiból adódóan különlegesen jó alkalom egy egyhetes, intenzív együtt töltött hét. Az elsődleges cél mindig Istennel találkozás, ami a közösségen keresztül valósulhat meg. Érdemes megfogalmazni néhány alcélt, például a közösségépítést, szolgálatra, gyülekezeti taggá nevelést. Fontos, hogy ezek világosak legyenek minden szolgáló munkatárs számára. Ha ezt kimondtuk, akkor mindent ezek alá rendeljük! A programot, a szabályokat úgy állítsuk össze, hogy az legyen a szemünk előtt, hogy célunk a tanítvánnyá tétel, ami a tábori közösségben valósul meg!

A tábor és az egész év nem létezhetnek egymás nélkül. A tábor soha nem magában létezik, hanem időben része az egész évi gyülekezeti munkának, kapcsolatrendszerében pedig a gyülekezet része kell, hogy legyen akkor is, ha a fiatalok nem egy zárt közösségből érkeznek. Lehetnek és legyenek is meghatározó istenélmények egy ifitáborban, de a rendszeres gyülekezeti élet nem pótolható semmivel! Ugyanakkor az ifiórák a hétfői együttlétek és táborok nélkül lassan kiürülnek. A táborok megújítják, elevenebbé teszik az egyházközösség mint szervezet és annak egyes tagjainak mindennapjait.

KÖSZÖNET

Köszönetet szeretnék mondani valamennyi táborozónak a közös munkáért, a sok-sok beszélgetésért és a kérdőívek kitöltéséért. Férjemnek és gyermekeimnek a gyakorlati segítségükért és türelmükért, Szabóné László Lillának a dolgozat megírása során nyújtott segítségéért.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ABLONCZY, Á: *Zenit (Zenés Ifjúsági Istentisztelet)* in: Fodorné Ablonczy, M. (szerk.): *Áthidaló. Hogyan építhetjük be a konfirmandusokat gyülekezeteinkbe?* (Ifi-kap-tár füzetek IV) Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2016. 30–32.
- [2] ADORJÁN, J. (szerk.): *Úgy nevelm.* Budapest, Református Zsinati Iroda sajtóosztálya, 1988.
- [3] ARATÓ, F. – VARGA, A.: *Együtt-tanulók kézikönyve. Bevezetés a kooperatív tanulásszervezés rejtelmeibe,* Budapest, Educatio, 2008.

- [4] BAGDY, E. – TELKES, J.: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.
- [5] BÁNYAI, S. – DEMETER, I. (szerk.): *Gyümölcsnek gyümölcse, avagy hogyan tegyük emészthetővé a Lélek gyümölcsét 6-12 éves gyermekek számára*. Élménypedagógiai foglalkozások, Marosvásárhely, KOEN, 2013.
- [6] BÁNYAI, S.: Bevezetés az élménypedagógiába. in: Demeter, I. – Bányai, S. (szerk.): *Gyümölcsnek gyümölcse*, Marosvásárhely, KOEN Alapítvány, 2013. 9-18.o.
- [7] BECZE, Sz.: *Közösségtanulmány: diszciplínák árnyékában*, Budapest, Aetas, 2010.
- [8] BÍRÓNÉ NAGY, E.: *Sportpedagógia*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2011.
- [9] BÖLCSFÖLDI ANDRÁS: *Kreatív spiritualitás a lelki közösség megélése és az imádság különböző formáinak használata a fiatalok között*. in: Magyar Református Nevelés 11/2 (2012), 22-36.
- [10] BURNS, J.: *Ifjúságépítők – Ifjúsági vezetők kézikönyve*, Debrecen, Új Remény Alapítvány, 2005.
- [11] CLAIR, B. S.: *Jézus központú ifjúsági szolgálat*, Budapest, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, 2006.
- [12] COLE, M. – COLE, SH. R.: *Fejlődéslélektan*, Budapest, Osiris, 1998.
- [13] DEMETER, I.: Keresztény kompetencia-fejlesztés, keresztény-kompetencia fejlesztés. in: Demeter, I. – Bányai, S. (szerk.): *Gyümölcsnek gyümölcse*, Marosvásárhely, KOEN Alapítvány
- [14] DRASKÓCZY, L.: *Himnológia*. Jegyzet, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2001.
- [15] ERIKSON, E. H.: *Identity. Youth and Crisis* New York, W.W. Norton, 1968. idézi Cole – Cole: *Fejlődéslélektan*, 1998.
- [16] FIELDS, D.: *Céltudatos ifjúsági szolgálat*, Új Remény Alapítvány, Debrecen, 2005.
- [17] FODORNÉ, ABLONCZY M.: *Tiniből tanítvány* (Ifi-kap-tár füzetek II), Dunamelléki Református Egyházkerület Ifjúsági Missziója, Budapest, 2015.
- [18] FODORNÉ, NAGY, S.: *A katechézis kommunikációs problémái, Theológiai doktori értekezés*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1996.
- [19] GEBAUER, F.: *A Mérei-féle „Többszemontú Szociometria” mai alkalmazási lehetőségei*. In: Budapesti Nevelő. XLIV. évfolyam 2. sz. 67-72. pp., 2008.
- [20] GYÖKÖSSY, E.: *Hogyan tartsunk gyermek-bibliaórát? Kis módszertan*. Budapest, Református Zsinati Iroda sajtóosztálya, 1992.
- [21] HÉZSER, G.: A pubertáskor jellemzői és a konfirmáció lehetőségei (Elméleti és gyakorlati pasztorálpszichológiai szempontok). in: Magyar Református Nevelés 11/1 (2010), 6-36.
- [22] HUIZINGA, J.: *Homo Ludens*, Budapest, Athenaeum, 1944. (reprint: Szeged, Universum Kiadó, 1990.)
- [23] IMRE, L.: *Katechetika. A református keresztyén vallásos nevelés rendszere*, Budapest, Magyar Református Egyház. 1942.
- [24] KERÉKES, SZ.: A tinédzsermunka közösségépítés, nem pedig alkalmak. in: Magyar Református Nevelés 11/1 (2010) 2–5.
- [25] KÉZDY, A.: *Fejlődési krízisek késő serdülő- és fiatal felnőttkorban. A vallásosság jellegzetességei és összefüggései a lelki egészséggel középiskolás és egyetemista mintában*. Doktori értekezés, Kézirat, Budapest, 2010.
- [26] KIS M.: *Istencsökkentés – Istentisztelet. Szempontok a református gyülekezeti éneklés istentiszteleti szerepének és lelkigondozói lehetőségeinek újragondolásához*. Doktori értekezés, Kézirat, Debrecen, 2006.
- [27] KORHERR, E. J.: *A valláspedagógia fejlődéslélektani alapjai*. Budapest, JEL Könyvkiadó, 2000.
- [28] KOTICS, J.: A magyar közösségtanulmányok huszadik századi története. in: Kovács, É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum. PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Pécs., 2007, 23-42.
- [29] KOVÁCS, É.: A közösségtanulmánytól a lokális megismerésig. in: Kovács, É.(szerk.): *Közösségtanulmány*. Módszertani jegyzet. Néprajzi Múzeum, Pécs, PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2007. 7-22.
- [30] KULCSÁR, É.: *A serdülőkorai fejlődés pszichológiai jellemzői*. Budapest, ELTE, 2005.
- [31] LAKI, T.: Gyülekezeti ifjúsági táborok. Szakdolgozat. PRITA, 2019.

- [33] LENKEY, I.: El kell menni hozzájuk... in: Fodorné Ablonczy, M. (szerk.): *Áthidaló. Hogyan építhetjük be a konfirmandusokat gyülekezeteinkbe?* (Ifi-kap-tár füzetek IV) Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2016.
- [34] LOHSE, T. H.: *Villámbeszélgések a lelkigondozásban és a tanácsadásban. Módszertani bevezetés.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.
- [35] MÉREI, F.: *Közösségek rejtett hálózata*, Budapest, Osiris, 1996.
- [36] MÉREI, F. – V. BINÉT, Á.: *Gyermeklélektan*, Budapest, Gondolat, 1986.
- [37] MIKLYA LUZSÁNYI, M. – MIKLYA, Zs.: *Milyen vagyok, Istenem?* Bibliái önismereti tábor, Kiskunfélegyháza, Parakletos, 2014.
- [38] MORENO: *Who shall survive?* Párizs, 1934. idézi: MÉREI, F.: *Közösségek rejtett hálózata*, Budapest, Osiris, 1996.
- [39] PÁSZTOR J.: *Liturgia*, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kara, 2005.
- [40] PÉTER-SZARKA, K.: *Kollégiumi nevelés*. Kézirat
- [41] ROBU, M.: *Egy istenarc van eltemetve bennem... Istenképek pszichológiai feltérképezése.* in: Embertárs 4. 2007. 307-318.
- [42] RUDAS, J.: *Delfi örökösei*. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlat. Budapest, Kairosz Kiadó, 1990.
- [43] SÁRKÁNY, M.: *Közösségtanulmányok és összehasonlításuk lehetőségei.* in: SÁRKÁNY MIHÁLY (szerk.): *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*. Harmattan, Budapest, 2000. 56–71.
- [44] SCHWEITZER, F.: *Vallás és életút. Vallási fejlődés és keresztyén nevelés gyermek- és ifjúkorban*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1999.
- [45] SEMSEY, G.: *A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban*. Doktori értekezés. Kézirat, Budapest, 2016.
- [46] SZABÓ, E.: *Imaséta a szeretetnyelvekhez.* in: Fodorné Ablonczy, M. (szerk.): *Áthidaló. Hogyan építhetjük be a konfirmandusokat gyülekezeteinkbe?* (Ifi-kap-tár füzetek IV) Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2016. 56–61.
- [47] SZABÓNÉ LÁSZLÓ, L. 2017. tavaszi félévében a PRTA katechéta szakán megtartott vallásdidaktika kurzusa
- [48] SZÁSZI, A.: *Közösségépítő/közösségteremtő játékok serdülőkorban.* in: Magyar Református Nevelés 11/1 (2010), 74–85.
- [49] SZIKSZAI, SZ.: *Karzat – egy évszázados tradíció újragondolása.* in: Fodorné Ablonczy, M. (szerk.): *Áthidaló. Hogyan építhetjük be a konfirmandusokat gyülekezeteinkbe?* (Ifi-kap-tár füzetek IV) Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2016. 28–29.
- [50] SZŰCS, F.: *Hitvallásismeret*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara, 1995.
- [51] SZŰCS-FEKETE: *Újítsuk meg együtt istentiszteleti életünket!* (2010)
- [52] TAMMINEN, K. — VESA, L. — PYYSIINEN, M.: *Hogyan tanítsunk hittant? Vallásdidaktika*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 2001.
- [53] VARGA, P.: *Spielhözni*, Budapest, Zászlónk Stúdió, 2002.